

12

V POLOVINĚ SEDMDESÁTÝCH LET, když mi bylo šestnáct sedmnáct osmnáct, jsem jezdil do Československa, země, ve které vyrůstali mí rodiče, utekli z ní a nakonec se do ní měli vrátit. Během těchto návštěv jsem občas zajel tramvají za prastrýčkem Pepou a pratetou Soňou.

Zbývalo ještě patnáct let do chvíle, než se kousek po kousku rozpadl Sovětský svaz, jeden a půl dekády do sametové revoluce, která vrátila Československu suverénní právo každého národa kálet si do vlastního hnízda po svém. Ale v té době byl Václav Havel jen disidentský dramatik, cizinci se museli hlásit úřadům do čtyřiceti osmi hodin po překročení hranic a obchody byly víceméně prázdné – kromě těch, které byly vyhrazeny vybraným jedincům. Museli jste si dávat pozor na to, co říkáte, kde to říkáte a komu to říkáte – když ne kvůli vám samotným, tak kvůli těm, kteří s vámi mluvili a pokaždé museli vyplnit zvláštní formulář o styku s cizincem ze Západu a vysvětlit, jaký k tomu měli důvod.

Nějakým zvráceným způsobem, snad proto, že jsem byl mladý nebo že mě modrý pas v zadní kapse ušetřil většiny ponížení a hrozeb, mám na tu dobu nádherne vzpomínky. Byla nepopíratelně vzrušující, plná intrik, bohatá na podtexty, náznaky, podvojnou mluvu. Cítil jsem se jako tajný agent. Jako kluk z New Yorku,

k tomu hovořící česky, jsem byl kuriozita, což bylo skoro jako být celebrita – byla to nová zkušenost. Ne že by mi to vadilo.

Mně se v předrevolučním Československu líbilo. Měl jsem rád tu jinakost, vůni maltové omítky a uhlí, domovní dvorky se záhony salátu a kedluben, králičí kotce nastavené pod okapem. Měl jsem rád elektrickou vůni tramvají, opuštěné moravské lesy, do kterých jsem se vytrácel s knihou, houpací sítí a rohlíky se sýrem. Rád jsem přicházel věcem na kloub, stavěl se do fronty na chodníku, když jsem nějakou viděl, protože se dalo předpokládat, že lidé čekají na něco žádaného – třeba na pomeranče z Chorvatska nebo baterie z Polska nebo na nový překlad *Procesu*. Zamíloval jsem se – do dívky, ale i do země – a tak třikrát čtyřikrát za léto jsem zajel na odpoledne za prastrýčkem a pratetou, která mě při té příležitosti krmila jako vánoční prase.

Jsou pochopitelně po smrti – už tenkrát byli staří. A přestože dům patří déle než půlku lidského bytí někomu jinému, vidím ho stejně tak živě, jako by to bylo v roce 1975. Jdu přes dvorek na záchod. Netrvá mi to ani dvě minuty, vracím se zadními dveřmi, procházím tmavou světnicí do malé kuchyně a tady jsou – teta zády ke mně míchá sukovitýma artritickýma rukama něco na plotně, strýček s šedivým hranolem hlavy sedí u stolu. Jsou do sebe tak navzájem vrostlí, že pomyšlení na ně je obrazem jednoho člověka.

To bývaly dobré časy. Mám, nevím proč, pocit, že pokaždé přšelo, když jsem je navštívil – vybavuji si studené kapky za krkem a mokrou vůni listí cestou na suchý záchod –, a když jsme seděli v kuchyni

a povídali si, změnila se okna obrostlá zvenčí a zamlžená párou v roztékající se japonské tisky – stvoly a listy, zelená barva krvácející do šedé. Zdálo se, jako by naše role byly navěky určené. Pokaždé už byli po jídle. Teta, pro kterou byla má slova „Přísahám, že už nemůžu“ jako ostruhy pro závodního koně, stála u sporáku a vařila, jen občas podotkla něco k tomu, o čem byla řeč. Cpal jsem se a poslouchal. Strejda seděl naproti mně, široká ramena skleslá nad kuchyňským stolem, a vyprávěl.

Chci věřit, že každý z nás má někoho, kdo se ho ujme – vždycky, za každých okolností. V mém životě to krom jednoho dvou dalších lidí byl strejda Pepa s tetou Soňou.

Rád bych jednou byl někomu tím, čím oni byli pro mě.

Jejich příběh je dobrý a jako každý dobrý příběh má jisté trhliny. Kdoví, kolik jsem toho slyšel od nich a kolik od jiných. Nemyslím, že by na tom nějak zvlášť sešlo. Pokud snad nějaká jména a data nesedí, i tak zůstává celá historie pravdivá, ukotvená v tom, co jsem slyšel a čeho jsem se dotýkal.

Začalo to strejdovými medailemi z první světové války, které uchovával v plechové krabici uložené v zásuvce v kredenci. Byl to úctyhodný svazek významování a bylo jich tam spousta. Stvrzovaly, pokud si vzpomínám, strejdovu statečnost, jeho obětavost, ochotu zaplatit bez váhání nejvyšší cenu ve prospěch každého, kdo o to požádal. Tak tahle, říkal a vytře-pával jednu z těch medailí tlustými prsty ze zamotaného klubka, patří mezi nejvyšší velitelské pochvaly, které ruská armáda udělovala svým vojákům. Odložil

ji stranou jako starou lžici a sáhl po další. Tahle je, zakuckal se, za chrabrost pod palbou. Když došlo na vyznamenání popsaná azbukou, přišla teta a překládala nám.

Když jsem se ho zeptal, jestli je ochoten mi vyprávět o svých válečných zážitcích, řekl, že mu to nedělá žádné potíže, obává se jenom, abych si je jako mladý a vnímavý Američan nebral příliš k srdci. Nebyl žádný hrdina, ujišťoval mě skromně, ale člověk jako každý jiný.

Řekl jsem, že to chápu, vzal si další kousek tetina ořechového dortu a on začal.

Details si moc nepamatuju – třeba jak byl strejda v šestnácti odveden do rakousko-uherského vojska, kam přesně ho poslali na ruskou frontu, pod kterým generálem bojoval. (Obraz komplikuje i skutečnost, že Češi nebyli dvakrát nadšení tím, že musejí bojovat za Němce *proti* svým slovanským bratrům.) Stačí, že mu bylo šestnáct, byl silný a milý mládenec, který měl rád holky a gymnastiku – hlavně bradla –, a že jde do války.

Šlo to až směšně rychle. Nafasoval boty, jídelní soupravu a pušku – jednorannou, s pákovým závěrem – a po několikadenním výcviku a dlouhé cestě vlakem už stál se svými druhy na kraji obrovského nezoraného pole přerušovaného malými skupinkami stromů. Tam jim přikázali zaútočit – nepřítel je přímo před vámi, bylo jim řečeno, houfuje se za stromy – a oni vyrazili do boje.

Všechno šlo jako po drátkách, vyprávěl strýc, až do okamžiku, kdy muži začali padat a on se probral.

Kolem něho umírali lidé. Byl hrozný rámus. Toho se nehodlal účastnit, říkal strejda, a tak, s puškou pořád v ruce, sebou praštil do houští a předstíral, že je mrtvý. Neměl ponětí, jak dlouho tam ležel – dlouho. V jednu chvíli musel kýchnout, vzpomínal, ale zdusil to v sobě. Pak ho zas začala svědit levá noha hned pod kolenem, tak zlomyslně, že by si nejradši nehty roztrhl kůži, aby se k tomu svědění dostal. Nakonec se mu podařilo – ležel částečně na boku s tváří do země – se po mučivých minutách posunout drobnými křečovitými pohyby a přemístit se tak, aby mohl zasunout jedno koleno za druhé a podrbat se. Když všechno utichlo, opatrně se rozhlédl a zjistil, že pole je prázdné, krom padlých, a vydal se na jih. Do Brna to bylo nějakých 1200 kilometrů. Měl už vojákovány dost.

A byl by to býval také ušel, jak říkal, nebýt té zatracené pušky. Byla krásná, a když tak na druhý den ráno šlapal opuštěnou venkovskou silnicí, zastyděl se, že z ní vůbec nevystřelil. Ani jednou. Nebyl si ani moc jistý, jestli vůbec umí střílet – předpokládalo se zřejmě, že to každý umět musí, a kdo to snad neuměl, styděl se to přiznat. Ale on na to přišel, zamířil na značku vzdálenou nějakých třicet čtyřicet metrů a vypálil.

Zbraň vystřelila s uspokojivým zahřměním, což by se bylo obešlo bez následků, nebýt jednotky ruských vojáků odpočívajících v terénním ohybu sto metrů od něho, kteří zvuk zaregistrovali, zvedli se, jako by vyrostli ze země, a mého šestnáctiletého prastrýčka promptně zatkli za zločin blbosti. První, poslední a jediný výstřel, který vypálil ve velké válce, byl na dopravní značku. Netrefil.

A tak byl válečný hrdina zajat. Ale jestli jsem měl

snad nějakou představu o ruských zajateckých táborech, musel jsem na ni zapomenout – tohle byl úplně jiný případ. Venkovské vězení o dvou místnostech, dobrá postel, příkrývky, slušná strava. Velící důstojník, málomluvný, nepřiliš sečtělý, který si ale zároveň uvědomoval tu absurditu, že má držet šestnáctiletého zajatce – říkejme mu velitel Žižkov –, našel v chlapci zalíbení: ocenil držení těla, silná záda... Kdyby měl syna, vůbec by se nezlobil, kdyby byl jako on.

Uplynulo několik měsíců. Strejda už zvládal trochu ruštinu, od češtiny se tolik neliší, a tak si už mohli ti dva spolu povídat. O válce, o Říjnové revoluci, o jídle. Jestlipak byl doma v Brně dobrý student? Moc ne, řekl strejda. Opravdu rád měl jenom gymnastiku.

Opravdu? řekl Žižkov. Jaké nářadí konkrétně?

Strejda na to neměl slova, ale předvedl disciplíny dostatečně srozumitelnou pantomimou: bradla, kotoul. Ze všeho nejraději – vysvětlil to tak, že si sáhl na srdce a položil hlavu na ruce jako zamilovaná dívka – měl kruhy, a jak tam stál ve své cele, nasadil namáhavý výraz a roztáhl paže rovně od těla jako Ježíš Kristus. Žižkov byl unesen. Železný kříž? To dokážeš? Ježíš se třikrát bodl prstem do prsou. Jako že je nebe nade mnou.

Nazítří odpoledne přišel Žižkov k němu do cely. Že prý má jít s ním. Tahle válka se může ještě nějaký čas protáhnout a jeho patnáctiletá dcera se teď hrozně zajímá o gymnastiku. Takže pro prastrýčka vyjednal (s kým, to neřekl), že bude třikrát týdně po vyučování uvolněn, aby jí dával hodiny gymnastiky do doby, než se její zájem přesune k jiným věcem – rozuměl?

A tak můj nyní sedmnáctiletý prastrýček Pepa docházel sněhem po celou další zimu a jaro do školy na konci vesnice a dával tady hodiny gymnastiky velitelově dceři, která jak se ukázalo, měla talent na kotrmelece. Pak zase šlapal zpátky a zavřel se ve své cele. Dva měsíce potom, co bylo uzavřeno příměří, se vzali. Měsíc nato políbila moje prateta Soňa své rodiče na rozloučenou – to už možná její otec hodin gymnastiky trochu litoval – a odjela s ním vlakem do Varšavy, odtud do Vídně a z Vídně do Brna, které v té době mohlo být stejně tak dobře jedním ze sedmašedesáti Jupiterových měsíců. Plánovala si, že se za nimi ještě podívá, mluvila o tom celé roky, ale pokud vím, nikdy tak neučinila.

Nemám ponětí o tom, jak přišel prastrýček Pepa k medailím Rudé armády. Možná to byl jakýsi svaatební dar: *Tumáš, třeba se jednou budou hodit*. Nedává to žádný smysl, leda že se to stalo.

A roky přecházely v desetiletí a plnily se nánosy běžného života – cestami na trh a návštěvami strejdových příbuzných, nedělními rány v posteli nebo na zahradě, večery v kuchyni, plány do budoucnosti – poznamenanými čas od času většími událostmi, šťastnými i těmi méně šťastnými. Narodil se jim syn. Na opačné straně města, půl hodiny tramvají, měla prastrýčkova sestra (moje babička Luba) s manželem Františkem dceru. V červnu pořádali pikniky na travnatých stráních Brněnské přehrady, což je kilometry dlouhá vodní nádrž, léto trávili v moravských lesích nebo v Tatrách na Slovensku. V roce 1932 se prateta Kateřina, která byla vždycky svěhlová, posadila naproti

bytu ženatého muže, se kterým měla poměr, a vypila láhev louhu, aby ho vytrestala. Spálila si krk a velkou část jícnu. Zachránila ji školená zdravotní sestra, která cestou z práce vyskočila z tramvaje, když viděla, jak sebou nějaká žena na chodníku zmítá a snaží se vlastníma rukama zardousit. Tím nevědomky spasil milenku svého muže, o níž si myslela, že existuje jen v jejích představách. Kateřina, která milovala kočky, stejně jako nesnášela mého dědečka z matčiny strany – jenž ji doživotně vykázal z domu –, žila pak ještě dalších třicet let, aby strašila děti svým hrdelním chrapotem.

A tak to šlo dál. Manželství Pepy se Soňou bylo šťastné – lepší než dobré –, byť také poznamenané běžnými náladami a nedorozuměními. Velkou neřešitelnou věcí byla zjevně Sonina touha po domově, která ji přepadala jako nápor chřipky – často způsobená jen nějakou vůní –, chvíli se jí držela, potom odezněla. V takových okamžicích nezbylo jejímu muži nic jiného než ji utěšovat a ona také o nic jiného nestála. Oba považovali tyto ataky nostalgie za něco, s čím je nutné se smířit, jako občasné bušení srdce nebo bolení hlavy. Soňa si poplakala; někdy sama v domě, jindy venku na zahradě, šeptala si pro sebe rusky, jazykem, který ještě po padesáti letech změkčoval její češtinu – a zase přestala.

Kdo může opravdu říct, jaký měli život – kolik štěstí měli, jaké potřeby jeden druhému uspokojovali, nebo zase ne, jaké kompromisy museli dělat, aby se vyrovnali se sny, které snad měli. Když teď na ně myslím, vidím je jako figurky v dětském dioramatu, město Brno sestavené z lepenkových domečků, laviček a miniaturních

tramvají, tenhle obraz – na rozdíl od exponátů v chicagském muzeu umění, kde jsem strávil hodiny prohlížením pokojíčků velkých jako pěst a pokoušel se přečíst názvy knih vedle ženy, která štrikovala za oknem s mozaikou z jako nehet malých sklíček v olověných rámečcích – je dokonalý včetně skvrny stříbrného prachu z rozmačkané můry v záclonách, a co víc – zasazený v čase. Je tu přítomna celá historie, a když nastane ta správná chvíle, mašinka se začne hrčivě otáčet, kolečka do sebe zapadnou a ztuhlá postava na židli se napije z hrnečku.

Je rok 1925, únorová obleva, sníh jako práškový cukr slézá ze zdí a plotů. Babička Luba leží v posteli a snaží se ukolébat den starou dcerušku, které dali jméno Olga a která vypadá jako něco uvařeného. Pro babičku, které řekli, že nemůže mít děti a žádné další už mít nebude, je to zázrak. Budeš všechno, co já nejsem, šeptá. A začne jí broukat, jako na povel, melodii, kterou už dávno zapomněla. Na dveře klepe můj dědeček, vstoupí dovnitř. Je hezky oblečen, v bílé košili s vestou, čistě oholený, vlasy jako štětka na čištění lahví, dosud černé, můj jednatřicetiletý dědeček stojí u postele, jednu ruku v kapse, dívá se na dceru. Myslím, že spí, říká moje babička a on přikývne, téměř nepostřehnutelně, jako by souhlasil s něčím jiným, pak natáhne levou ruku a dotkne se prostředními třemi prsty hlavy dítěte, jako kdyby zkoušel teplotu.

Místnosti se rozsvěcují jedna po druhé, postavy se pohnou, zvednou se a jdou. Pepův táta, patriarcha s knírem jako řídítka, se vzteká nad zatvrzelostí nějaké své třešně, leze ve svých čtyřidevadesáti na žebřík, usazuje se na urážlivé větví a v naprostém klidu

se odřízne. Žena se válí na chodníku a drží se za krk. Má matka, sedmiletá holčička s jemným úsměvem a něžným srdcem, vidí uříznutý zadek psa přejetého vlakem na Slovensku. Mezitím tadyhle, aniž si toho někdo všimne, si pořídí domovník s manželkou v Zahradníkově ulici číslo 46 syna a můj otec začíná jednadvacetiletý tanec, který ho přivede do matčina života, a do mého.